

پیشینه، مزایا و معایب نظام پارلمانی

کد موضوعی: ۲۶۰

شماره مسلسل: ۱۵۱۲۸

آبان ماه ۱۳۹۵

معاونت پژوهش‌های سیاسی - حقوقی

دفتر: مطالعات سیاسی

به نام خدا

فهرست مطالب

۱.....	خلاصه اجرایی گزارش
۲.....	مقدمه
۲.....	گفتار اول - انواع نظام‌های سیاسی
۶.....	گفتار دوم - روند کاوی پیدایش نظام پارلمانی
۹.....	گفتار سوم - مزایای نظام پارلمانی
۱۳.....	گفتار چهارم - معایب نظام پارلمانی
۱۶.....	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری
۱۷.....	منابع و مأخذ

پیشینه، مزایا و معایب نظام پارلمانی

خلاصه اجرایی گزارش

یکی از مواردی که در چند سال اخیر مورد توجه برخی کارگزاران نظام قرار گرفته است، امکان‌سنجی و برآورد مزایا و معایب استقرار نظام پارلمانی در جمهوری اسلامی ایران است. در جدول ۱ به صورت مختصر، معایب و مزایای نظام پارلمانی نیز آورده شده است.

جدول ۱. خلاصه اجرایی مزایا و معایب نظام پارلمانی

مزایای نظام پارلمانی
افزایش درخواست‌های ملی و کلان در قیاس با درخواست‌های منطقه‌ای
جلوگیری از خودکامگی قوه مجریه در برابر قوای دیگر
کاهش آرای ممتنع در صحن پارلمان
تسریع و تسهیل فرآیند دیپلماسی پارلمانی
پیشگیری از پیدایش نظام استبدادی
تقویت نظام حزبی
ارتقای کیفیت نظارت پارلمانی
کاهش هزینه‌های برگزاری انتخابات
افزایش همسویی بین دولت و پارلمان
ورود دولتمردان آشنا با حوزه قانونگذاری به دولت
تقویت حضور قانونگذاران در پست‌های مدیریتی اتحادیه‌های پارلمانی
شناسایی دقیق‌تر استعدادها برای حضور در کابینه
هماهنگی بیشتر قوا با یکدیگر
کاهش آمار غیبت نمایندگان در جلسات کمیسیون‌ها و صحن پارلمان
بررسی تخصصی‌تر ابعاد مختلف یک موضوع به دلیل وجود مجلس سنا
معایب نظام پارلمانی
اولویت یافتن منافع حزبی و گروه‌های سیاسی
نادیده انگاشتن استعدادهای حزب مخالف
فقدان پاسخگویی و انضباط در برابر رأی‌دهندگان
افزایش احتمال بروز بن‌بست سیاسی در نظام‌های پارلمانی چندحزبی
فقدان توازن بین قوای مقننه و مجریه
احتمال سلطه قوه مجریه
تبدیل حکومت پارلمانی به حکومت حزبی
فقدان وحدت رویه و استمرار حوزه‌های اجرایی
کاهش سرعت و ابتکار عمل دولتمردان برای مقابله با بحران‌های غیرمترقبه

مقدمه

مدتی است که بحث فرصت‌ها و مزایای تغییر نظام جمهوری اسلامی ایران به پارلمانی در محافل سیاسی و حقوقی کشور آغاز شده است و گاهی نیز از مراجع رسمی، مخصوصاً تریبون مجلس شورای اسلامی، مطرح می‌شود. در همین راستا رهبر معظم انقلاب در دیدار با دانشگاهیان استان کرمانشاه در تاریخ ۲۴ مهر ۱۳۹۰ تصریح فرمودند:

«فرض بفرمایید ما یک روزی در قانون اساسی نخست‌وزیر و رئیس‌جمهور داشتیم، با یک شکل خاصی؛ بعد تجربه به ما نشان داد که این درست نیست. امام دستور دادند گروهی از خبرگان ملت، از دانشگاهیان، از روحانیون، از مجلس شورای اسلامی، از برجستگان و نخبگان بنشینند و آنچنان که بر طبق نیاز است، آن را تغییر بدهند. همین کار را هم کردند. یا در زمینه قضا همین جور. در آینده هم اینها قابل تغییر است.

امروز نظام ما نظام ریاستی است؛ یعنی مردم با رأی مستقیم خودشان رئیس‌جمهور را انتخاب می‌کنند؛ تا الان هم شیوه بسیار خوب و تجربه‌شده‌ای است. اگر یک روزی در آینده‌های دور یا نزدیک - که احتمالاً در آینده‌های نزدیک، چنین چیزی پیش نمی‌آید - احساس بشود که به جای نظام ریاستی مثلاً نظام پارلمانی مطلوب است - مثل اینکه در بعضی از کشورهای دنیا معمول است - هیچ اشکالی ندارد؛ نظام جمهوری اسلامی می‌تواند این خط هندسی را به این خط دیگر هندسی تبدیل کند؛ تفاوتی نمی‌کند و از این قبیل.

البته همین تغییر هم باید متکی به اصول باشد. همین نگاه دوباره و نوسازی و بازسازی هم بایستی ناظر به اصول باشد؛ برگرفته و برخاسته از اصول اسلامی باشد. مثلاً فرض بفرمایید شایسته‌سالاری. احساس بشود که شایسته‌سالاری، به این شکل، بهتر تحقق پیدا می‌کند؛ یا عدالت، به این شکل، بهتر تحقق پیدا می‌کند».

در این گزارش ضمن بررسی نظام‌های ریاستی، پارلمانی و شبه‌ریاستی و همچنین روندکاوی پیدایش نظام پارلمانی در بریتانیا، به مهمترین مزایا و معایب نظام پارلمانی نیز اشاره می‌شود.

گفتار اول - انواع نظام‌های سیاسی

در مطالعات علوم سیاسی، نظام‌های سیاسی مختلفی وجود دارند. ولی با توجه به هدف این گزارش ضمن بررسی معایب و مزایای نظام پارلمانی، به صورت مختصر به سه نظام ریاستی، شبه‌ریاستی و پارلمانی اشاره می‌شود.

۱-۱. نظام‌های ریاستی

«نظام سیاسی ریاستی»^۱ مولود تفکیک کامل قواست و در آن رئیس‌جمهور که ریاست قوه مجریه و ریاست کشور را برعهده دارد برای مدت معینی با رأی مستقیم مردم انتخاب می‌شود. برخلاف نظام‌های پارلمانی که رئیس کشور (پادشاه یا رئیس‌جمهور) نقش مهمی را برعهده ندارد و قدرت اصلی در دست نخست‌وزیر و هیئت دولت منتخب پارلمان است، رئیس‌جمهور در نظام ریاستی به دلیل اینکه با رأی مستقیم مردم انتخاب می‌شود از آزادی عمل و اختیار قابل توجهی برای انتخاب وزیران برخوردار است. نظام ریاستی مبتنی بر تفکیک کامل قواست. از آنجا که تعیین وزیران در این نظام برعهده رئیس کشور است و پارلمان در آن دخالتی ندارد، وزیران در برابر پارلمان مسئولیت سیاسی ندارند و نمایندگان نمی‌توانند آنان را استیضاح یا با رأی عدم اعتماد از کار برکنار کنند. در مقابل رئیس‌جمهور نیز حق پیشنهاد لایحه را ندارد. ایالات متحده آمریکا، بارزترین مصداق نظام ریاستی در جهان است.^۲

۱-۲. نظام‌های شبه‌ریاستی

اصطلاح نظام شبه‌ریاستی برای اولین بار توسط «موریس دوورژه» در سال ۱۹۷۸ برای توصیف جمهوری پنجم فرانسه به کار گرفته شد. فرانسه بارزترین مصداق نظام شبه‌ریاستی است که از چهارم اکتبر ۱۹۵۸ با تصویب قانون اساسی جمهوری پنجم با این شیوه اداره می‌شود. فرانسه تا پیش از آن با نوعی نظام پارلمانی اداره می‌شد که تفکیک قوا نیز در آن رعایت شده بود و دولت‌ها به راحتی توسط پارلمان سرنگون می‌شدند. ژنرال دوگل برای حل این معضل بر انتخاب رئیس‌جمهور با رأی مردم تأکید و در نهایت موفق شد با اصلاح قانون اساسی، دامنه اختیارات ریاست‌جمهوری را گسترش دهد.^۳

جدول ۲. کشورهای دارای نظام شبه‌ریاستی

فرانسه	پرتغال	روسیه	اوکراین	ارمنستان	گرجستان	جمهوری چک
رومانی	فلسطین	سوریه	تایوان	تاجیکستان	تونس	ماداگاسکار
بورکینافاسو	الجزایر	مالی	موریتانی	نیجر	سنگال	سریلانکا
کیپ ورد	هائیتی	گویان				

1. Presidential Political System

۲. ابوالفضل. قاضی شریعت پناهی، *حقوق اساسی و نهادهای سیاسی*. چاپ چهارم. تهران: دانشگاه، ص ۱۹۱.

3. Matthew Sørberg Shugart, *Semi-Presidential Systems: Dual Executive and Mixed Authority Patterns*, <https://web.archive.org/web/20080819200307/http://dss.ucsd.edu/~mshugart/semi-presidentialism.pdf>

در نظام شبه‌ریاستی یا شبه‌پارلمانی، ویژگی‌های نظام ریاستی و نظام پارلمانی در هم تلفیق شده‌اند. در این الگو همانند نظام ریاستی، ریاست دولت برعهده رئیس‌جمهوری است که در انتخابات عمومی به قدرت رسیده و مظهر حاکمیت ملی محسوب می‌شود و از مسئولیت سیاسی در برابر پارلمان مبرا است، اما برخلاف نظام‌های ریاستی و به شیوه نظام‌های پارلمانی، هیئت وزیران با دریافت رأی اعتماد از نمایندگان پارلمان رسمیت پیدا می‌کند و رئیس‌جمهور یا وزراء در برابر پارلمان مسئولیت سیاسی دارند و نمایندگان قادرند با رأی عدم اعتماد، هیئت دولت را از قدرت برکنار کنند. از طرفی دولت چون برآمده از پارلمان نیست در برابر برخی مصوبات قانونگذاران از خود مقاومت نشان می‌دهد که این امر در برخی مواقع، تنش‌هایی سیاسی بین دو قوه را افزایش می‌دهد. در نظام‌های شبه‌ریاستی برخلاف نظام‌های پارلمانی، رئیس‌کشور صرفاً یک مقام تشریفاتی نیست و از اختیارات فراوانی برخوردار است.^۱

۳-۱. نظام پارلمانی (نظام مجلس‌محوری)

ریشه کلمه پارلمان به Parliamentum در زبان لاتین برمی‌گردد که به معنای گفتگو یا مذاکره است. پارلمان‌ها در برخی کشورها با عناوین مختلف به کار برده می‌شوند. برای مثال در آلمان، آمریکا، روسیه، ژاپن، چین و هند به ترتیب با عناوین بوندستاگ، کنگره، «دایت»،^۲ «کنگره ملی خلق»^۳ و «سنساده»^۴ معرفی می‌شود، ولی ماهیت فعالیت آنان شبیه یکدیگر است. در «نظام‌های سیاسی پارلمانی»^۵ یا مجلس‌محوری، قوه مجریه مشروعیت مردم‌سالارانه خود را از قوه مقننه اقتباس می‌کند و در برابر آن پاسخگو است. نظام پارلمانی نوعی نظام حکومتی است که از تفکیک نسبی قوا ایجاد می‌شود. در نظام‌های پارلمانی قوه مجریه و قوه مقننه از ابزارهایی برای تأثیرگذاری و نفوذ بر یکدیگر برخوردارند.^۶ در نظام‌های سیاسی پارلمانی، مجلس به‌عنوان «رئیس حکومت»^۷ و رهبر حزب اکثریت غالباً به‌عنوان «رئیس دولت»^۸ فعالیت می‌کند که می‌تواند به‌صورت «تک‌مجلسی یا دومجلسی»^۹ باشد و این با نظام ریاستی که در آن رئیس‌جمهور از قدرت بالایی در ساختار سیاسی برخوردار بوده و همچنین احتمال دارد قدرت پارلمان و دولت در اختیار دو حزب مخالف باشد، متفاوت است. رئیس حکومت ممکن است رئیس‌جمهور (مانند نظام‌های جمهوری پارلمانی ایرلند، آلمان، هندوستان و ایتالیا) یا

1. Semi-Presidential System - the Concept and Characteristics, <http://tipings.com/en/pages/115510>

2. Diet

3. National People Congress

4. Sansad

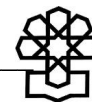
5. Parliamentary Political System

6. What are the main Characteristics of Parliamentary System, <http://www.studylecturenotes.com/social-sciences/law/440-what-are-the-Main-Characteristics-of-Parliamentary-System>

7. Head of State

8. Head of Government

9. Unicameral or Bicameral

پادشاه (مانند نظام‌های پادشاهی مشروطه انگلیس و ژاپن) باشد. اعضای هیئت وزیران حق پیشنهاد قانون به مجلس و شرکت در مذاکرات و مباحثات مجلس نمایندگان یا انحلال پارلمان را دارند و پارلمان نیز حق سؤال، استیضاح و رأی عدم اعتماد به آنان را دارد.

در بیشتر کشورها نظام دومجلسی حاکم است که شامل مجلس نمایندگان (مجلس سفلا) و مجلس سنا (مجلس علیا) است. مجلس نمایندگان بدنه اصلی نظام قانونگذاری را تشکیل می‌دهد، ولی مجلس دوم وظایف دیگری دارد و گاه مکمل مجلس نمایندگان است.

جدول ۳. رابطه بین پارلمان و دولت در کشورهای دارای نظام پارلمانی

قاره آفریقا		
نام کشور	نام کشور	نام کشور
آفریقای جنوبی	اتیوپی	بوتسوانا
	موریتانی	لیبی
قاره آسیا و اقیانوسیه		
نام کشور	نام کشور	نام کشور
مالزی	کامبوج	بنگلادش
نپال	عراق	هند
سنگاپور	ژاپن	گینه نو
ترکیه	لبنان	قرقیزستان
نیوزیلند	مغولستان	تایلند
	پاکستان	استرالیا
قاره اروپا		
نام کشور	نام کشور	نام کشور
کوزو	اتریش	آلبانی
لتونی	بلغارستان	بلژیک
مقدونیه	جمهوری چک	کرواسی
مولداوی	آلمان	دانمارک
سوئیس	مجارستان	فنلاند
لهستان	ایتالیا	یونان
اسلواکی	لاتویا	ایرلند
اسلوانی	مالت	نروژ
سوئد	مونته‌نگرو	صربستان
	انگلیس	اسپانیا
قاره آمریکا		
نام کشور	نام کشور	نام کشور
باربادوس	دومینیکا	باهاماس
کانادا	جامائیکا	بلیز
	ترینیداد و توباگو	گرانادا

گفتار دوم – روند کاوی پیدایش نظام پارلمانی

سابقه پیدایش نظام پارلمانی به تاریخ سیاسی اجتماعی بریتانیا گره خورده است. از این رو در ذیل به فرآیند پیدایش نظام پارلمانی در بریتانیا اشاره شده است:

مرحله اول – ایجاد شورای ویزنگاموت بین قرن هفتم تا یازدهم

آنگلوساکسون‌ها از ۵۵۰ تا ۱۰۶۶ میلادی، مهاجران به جزیره بریتانیا بودند. شاه ساکسون به تنهایی حکومت نمی‌کرد. او شورایی مشورتی با عنوان ویتان (Witan) یا ویزنگاموت (Witenagemot) داشت که در حکومت به او یاری می‌رساندند و گاهی حتی پادشاه جدید را انتخاب می‌کرد. هنگامی که نرمن‌ها وارد این کشور شدند، بخشی از این نظام را برچیدند و نظام خودشان را جایگزین نمودند. برخی بر این تصورند که بردگی و استبداد با ورود نرمن‌ها به انگلیس باب شد.^۱

مرحله دوم – ایجاد پادشاهی قدرتمند و متمرکز با ورود نرمن‌ها به بریتانیا

درحالی که پادشاهی آنگلوساکسون به دلیل تقویت حکومت محلی و تضعیف قدرت پادشاه و رشد ضعیف نظام فئودالیسم، یک نظام آزاد فرض می‌شد، ورود نرمن‌ها به تمرکز شدید قدرت در پادشاه منجر شد. اگرچه سنت حکومتی آنگلوساکسون‌ها شدیداً سرکوب شد، اما هرگز نابود نشد. دلیل آن این بود که نرمن‌ها مجبور به زندگی در یک کشور تحت تصرف و یک سرزمین متخاصم بودند. آنها نمی‌توانستند بر مردم جدیدی که تحت سلطه درآورده‌اند، سخت بگیرند و بر آنها ستم کنند. به همین دلیل «ویلیام اول»^۲ سیاست همزیستی را اتخاذ کرد. در طی این سال‌ها نرمن‌ها تفکری از وجود پادشاهان قدرتمند را تقویت نمودند، پادشاهی که مخالف و رقیب اعطای قدرت بیشتر به دولت بود.^۳

مرحله سوم – اتحاد بارون‌ها علیه اختیارات گسترده پادشاه

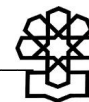
درحالی که پادشاه انگلیس همواره نسبت به فئودال‌ها اقتدار زیادی داشت ولی برخلاف ظاهر، قدرت پادشاه سرچشمه ضعف بعدی او شد. زیرا ملت و طبقه متمول با بارون‌ها (نجبا) متحد و علیه اختیارات پادشاه معترض شدند.^۴

1. Guizot, Francois. *The History of the Origins of Representative Government in Europe*. Trans. Andrew R. Scoble. Indianapolis : Liberty Fund, 2002. *Online Library of Liberty*. Liberty Fund, Inc. Web. January 2011. 240-241.

2. William I.

3. Erik Kasymkulov, *Development of Parliamentarism in England*, , American University of Central Asia, European Studies, April, 2011, p38.

۴. به نقل از: موريس دوورژه، رژیم‌های سیاسی، ترجمه ناصر صدرالحفاظی، تهران، چاپ سوم، ۱۳۵۲، ص ۹۰ الی ۱۰۲.

مرحله چهارم - ایجاد عنوان پارلمان در سال ۱۲۶۵

در قرون وسطی در انگلیس تشکلی با عنوان «مجمع تیول‌داران شاه»^۱ شکل گرفت که شاه آرا و نظریات خود را به آنان اعلام و حق مالیات گرفتن را به آنان واگذار کرده بود.^۲ این مجمع در آغاز «شورای کبیر»^۳ انگلیس نام داشت که از نجبا و صاحب‌منصبان عالی مقام اجرایی تشکیل می‌شد و به دربار وابسته بود. در سال ۱۲۶۵ میلادی، عنوان این مجمع به پارلمان تغییر یافت.^۴

مرحله پنجم - استقرار دولت جمهوری بورژوازی در سال ۱۶۴۹ میلادی

در قرن هفدهم، مناسبات اقتصادی سرمایه‌سالارانه رو به گسترش بود. اشراف و بخشی از نمایندگان سرمایه‌داران در پارلمان، گردهم آمده و سعی داشتند قدرت پادشاه را محدود کنند. در طرف مقابل، اربابان فئودال از حامیان اصلی پادشاه بودند. پادشاه، سرمایه‌داران را ناگزیر ساخته بود تا مالیات‌های سنگین بپردازند. به همین دلیل پارلمان در سال ۱۶۴۰ میلادی با حمایت از سرمایه‌داران و بورژواها، علیه پادشاه و فئودال‌ها موضع گرفت.^۵

شاه و حامیان فئودال او سلطنت را موهبت الهی می‌دانستند. این امر مقدمات بروز یک شورش سراسری را در انگلیس فراهم کرد و مرحله اول «انقلاب بورژوازی»^۶ آغاز شد. شاه دستور انحلال پارلمان را صادر کرد، اما موفق به اجرای آن نشد و پارلمان به کارش ادامه داد که به «پارلمان طولانی» معروف است. در همین سال، بورژواها، پیشه‌وران، خرده‌مالکان و روستاییان به نفع پارلمان مسلح شده و خواهان محدود کردن قدرت پادشاه شدند. به همین دلیل از سال ۱۶۴۲ میلادی، جنگ بین پادشاه و ارتش پارلمان آغاز می‌شود. فرماندهی ارتش پارلمان با خرده‌مالکی به نام «الیور کرامول»^۷ بود که مخالف نظام فئودالیت بود. حامیان پادشاه در این جنگ شکست خوردند و «چارلز استوارت اول»، پادشاه انگلیس، دستگیر و پس از تحمل نزدیک به دو سال زندان در ژانویه ۱۶۴۹ گردن زده شد. جمهوری کرامول از سه کنسول،^۸ سه اسقف و ۳۰ نماینده پارلمان تشکیل شده بود که تمامی آنان را وی تعیین می‌کرد و در

1. Feoffee

در نظام فئودالی، دو نجیب‌زاده با هم قول و قرار می‌گذاشتند. یکی، خادم که به انجام پاره‌ای وظایف متعهد می‌شد که مهمترین آنها خدمت نظامی بود. نجیب‌زاده دیگر که ارباب یا سالار (لرد) نامیده می‌شد، در عوض این خدمات از خادم (واسال) حمایت می‌کرد و نیازهای اساسی او نظیر خوراک و پوشاک را تأمین می‌نمود. تعهدی که خادم می‌داد به صورت «سوگند وفاداری» بود. واژه تیول یک واژه ترکی است و به معنای واگذاری زمین و ملک به کسی از طرف پادشاه است تا آن شخص از طریق مالیات بر آن ملک، برای خود درآمدی فراهم می‌آورد.

2. Mackie, J. D. *The Earlier Tudors 1485-1558*. Oxford: at the Clarendon Press, 1952. p.201

3. *Magnum Concilium*

4. Wilkinson, B. *The Constitutional History of England 1216-1399: Volume I - Politics and the Constitution*. London: Longmans, Green and Company, 1948. *Digital Library@University of Dehli*. DSpace Software. Web. March 2011.

5. The conditions for the bourgeois revolution in Britain: the class struggle within decaying feudal society , <http://en.internationalism.org/wr/2009/323/eng-rev1>

6. Bourgeoisie Revolution

7. Oliver Cromwell

۸. مأموری که رسالت او حمایت از هم‌میهنان خود و صیانت از منافع آنان در کشور بیگانه است.

رأس تمامی آنها، خود کرامول قرار داشت. کرامول در همان سال نظام جمهوری را اعلام کرد. «الیور کرامول» را اولین و آخرین رئیس‌جمهور انگلیس می‌دانند. شیوه حکمرانی او استبدادی بود و تا زمان مرگش در سوم سپتامبر ۱۶۵۸ میلادی به نفع سرمایه‌داران ادامه یافت، ولی به دلیل عدم توجه به خواسته توده مردم، بستر سیاسی وقوع انقلاب سال ۱۶۸۸ پی‌ریزی شد.

مرحله ششم - احیای مجدد مجلس اعیان در سال ۱۶۶۰ میلادی

مجلس اعیان در زمان حکومت «الیور کرامول» منسوخ شد و مجلس عوام به کنترل کرامول درآمد. پس از مرگ کرامول، نهضت «تجدید سلطنت‌طلبان انگلیس» در سال ۱۶۶۰ پادشاهی و مجلس لردها را احیا کرد.

مرحله هفتم - وقوع انقلاب آرام در سال ۱۶۸۸

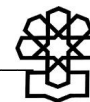
«جنگ‌های داخلی انگلیس» به مجموعه‌ای از درگیری‌های نظامی و سیاسی اطلاق می‌شود که در سال‌های ۱۶۴۲ تا ۱۶۵۱ بین «پارلمان‌گرایان»^۱ و سلطنت‌طلبان طرفدار چارلز اول - پادشاه وقت انگلیس، اسکاتلند و ایرلند که به «کاوالیر»^۲ معروف بودند اتفاق افتاد.

در سه جنگ داخلی انگلیس، دستگاه سلطنتی تلاش می‌کرد حقوق از دست داده خود را احیا کند، ولی در جنگ‌های داخلی، پارلمان‌گرایان موفق شدند در سال ۱۶۸۸ سلسله سلطنتی را تغییر دهند. از انقلاب سال ۱۶۸۸ با عناوین «انقلاب باشکوه»^۳، «انقلاب بدون خونریزی» یا «انقلاب آرام» نام می‌برند. این انقلاب موجب شد «شاه ویلیام سوم»^۴ و «ملکه ماری دوم»^۵ به جای «شاه جیمز دوم»^۶ به سلطنت برسند. پادشاه جدید موافقت کرد اختیارات نهاد سلطنت محدود و در عوض اختیارات و قدرت پارلمان تقویت شود. سال ۱۶۸۸ را می‌توان آغاز استقرار سلطنت محدود به‌شمار آورد.

مرحله هشتم - ایجاد مقام نخست‌وزیری

جلوس «جرج اول هانور» معروف به «جرج لوئیز»^۷ در سال ۱۷۱۴ به‌عنوان پادشاه بریتانیا، روند تشکیل نظام پارلمانی را سرعت بخشید. شاه رفته‌رفته یک نقش تشریفاتی و تزئینی صرف پیدا کرد. همزمان با تحولات داخلی انگلیس، اروپا نیز به سمت نوزایی و رنسانس فکری حرکت کرد و در اثر آن عقاید قدیمی مربوط به حقوق الهی پادشاهان متروک و اعتقاد به حق حاکمیت ملتها جایگزین آن شد که این امر نقش

1. The Roundheads
2. The Cavaliers
3. Glorious Revolution
4. William III of Orange
5. Queen Mary II
6. King James II of England
7. George Louis

کاتالیزوری را در تثبیت نظام پارلمانی ایفا کرد. در نتیجه با کمرنگ شدن نقش پادشاه در هرم قدرت، نقش «نخست‌وزیر» در ساختار سیاسی انگلیس پررنگ‌تر شد و به تدریج حلقه‌های مفقوده نظام پارلمانی در کنار هم قرار گرفتند. همزمان با توسعه احزاب سیاسی در قرن هفدهم، موتور محرکه تثبیت نظام پارلمانی روشن شد. در نتیجه پیدایش نظام پارلمانی در انگلیس، مولود نوزایی فکری، توسعه احزاب سیاسی و شکست فئودال‌ها و سلطنت‌طلبان در جنگ‌های داخلی سال‌های ۱۶۴۲ تا ۱۶۵۱ بوده است.

گفتار سوم - مزایای نظام پارلمانی

مهمترین مزایای نظام پارلمانی عبارتند از:

۱-۳. توسعه هموارتر دیپلماسی پارلمانی

در نظام‌های پارلمانی به دلیل سوابق فعالیت‌های پارلمانی دولتمردان و همچنین تعامل نزدیک‌تر کمیسیون امنیت ملی با ساکنان وزارت امور خارجه، فضای مساعدتری برای توسعه دیپلماسی پارلمانی فراهم است.

۲-۳. کاهش آرای ممتنع

یکی از ویژگی‌های پارلمان‌های چابک، پایین بودن آرای ممتنع در صحن پارلمان است. در نظام‌های پارلمانی به دلیل اینکه رویکرد نمایندگان در قبال طرح و لوایح در درون حزب مشخص می‌شود، به صورت طبیعی تعداد آرای ممتنع به حداقل کاهش می‌یابد.

۳-۳. نظام مبتنی بر برنامه

یکی از مأموریت‌های مهم احزاب در نظام پارلمانی، ترسیم برنامه‌های حزب در دوره فعالیت پارلمان است. این امر باعث می‌شود جایگاه سیاست‌های فردگرایانه در نظام‌های پارلمانی کمرنگ‌تر و برعکس جایگاه خرد جمعی پررنگ شود.

۴-۳. کاهش هزینه‌های برگزاری انتخابات

در نظام پارلمانی در فواصل زمانی مشخص شده در قانون اساسی، فقط یک انتخابات برای تعیین ترکیب دولت و پارلمان انجام می‌شود درحالی که در نظام‌های ریاستی یا شبه‌ریاستی، انتخابات جداگانه‌ای برای تعیین نمایندگان پارلمان و رئیس‌جمهور برگزار می‌شود که این امر هزینه‌های دولت برای برگزاری انتخابات جداگانه را افزایش می‌دهد.

۳-۵. تقویت حضور قانونگذاران در پُست‌های مدیریتی اتحادیه‌های پارلمانی

کشورهای دارای نظام پارلمانی به دلیل تجارب انباشته شده در حوزه فعالیت‌های دیپلماتیک و از طرفی همکاری‌های نزدیک وزارت امور خارجه با نمایندگان پارلمان، از دیپلماسی پارلمانی قوی‌تری در قیاس با نظام‌های ریاستی برخوردارند. از طرفی احزاب منسجم و دارای برنامه، نقش مهمی را در آرایش سیاسی پارلمان اروپا ایفا می‌کنند. بررسی آرایش و ترکیب سیاسی کرسی‌های مدیریتی اتحادیه‌های پارلمانی نیز نشان می‌دهد افرادی که دارای تجارب ارزنده‌ای در حوزه فعالیت‌های حزبی پارلمانی‌اند از موقعیت مساعدتری برای حضور در کرسی‌های مدیریتی برخوردار بوده‌اند.

۳-۶. افزایش درخواست‌های ملی و کلان در قیاس با درخواست‌های منطقه‌ای

نگاه احزاب بیشتر به دغدغه‌های ملی و کلان است. به طوری که گرایش نمایندگان در نظام‌های پارلمانی به جای اینکه به سمت دغدغه‌های محلی و منطقه‌ای معطوف شود بیشتر به سمت دغدغه‌های ملی متمایل می‌شود. این امر به صورت غیرمستقیم، تعداد سؤالات غیرضروری از دولت را نیز کاهش می‌دهد.

۳-۷. ارتقای کیفیت نظارت پارلمانی

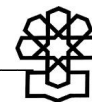
فقدان احزاب سیاسی در پارلمان بر روابط قوه مقننه با مجریه تأثیر منفی می‌گذارد. زیرا رئیس‌جمهور به جای اینکه با موضعگیری‌های حزبی و گروهی درگیر باشد، در دام بحث‌های دامنه‌دار و بی‌پایان با تک‌تک نمایندگان گرفتار می‌آید. تبعاً پاسخگو بودن در برابر یک گروه، از جواب دادن به تعداد بی‌شماری از افراد که هریک ادعاها و تقاضاهای چندوجهی جداگانه‌ای دارند، راحت‌تر است.

۳-۸. حکومت مقتدر و مسئول

نقطه قوت اصلی نظام پارلمانی این است که حکومت مقتدر و در عین حال مسئولی را به وجود می‌آورد. اقتدار حکومت از بابت اتکایی است که بر اعتماد پارلمان دارد و بدین ترتیب در اکثر مواقع می‌تواند از تصویب لوایح‌اش در پارلمان اطمینان داشته باشد. حکومت تا زمانی می‌تواند بر سر کار باشد که اعتماد پارلمان را به خود حفظ کند. زیرا قدرت برتر در دست پارلمان است و این قدرت، توانایی عزل و نصب حکومت (قوه مجریه) را دارد.

۳-۹. ترویج دموکراسی پارلمانی

حکومت پارلمانی، غالباً مروج دموکراسی قلمداد می‌شود. چرا که دموکراسی پارلمانی موجد نوعی از حکومت مسئول و مبتنی بر نمایندگی است که پارلمان در آن به‌عنوان مرجعی برای تبادل افکار و

دیدگاه‌ها قلمداد می‌شود.

۳-۱۰. جلوگیری از استبداد قوه مجریه

به دلیل ارتباط عمیق قوه مجریه با نهاد پارلمان، احتمال استبداد قوه مجریه به شدت کاهش می‌یابد. دولت در هر مورد باید نظر نمایندگان ملت در پارلمان را جلب کند و از این‌رو، پارلمان به‌عنوان ترمزی در برابر استبداد قوه مجریه فرض می‌شود.

۳-۱۱. تقویت نظام حزبی

این نظام به دلیل اینکه بر کارکرد حزبی متکی است، موجب ایجاد و تقویت نظام حزبی می‌شود. از آنجا که احزاب سیاسی می‌توانند در انتخابات عمومی برنامه‌ها و سیاست‌های خود را به شهروندان عرضه کنند و از آنجا که کسب اکثریت در پارلمان به معنای تصاحب قوه مجریه و دولت می‌باشد، لذا در این نظام انگیزه بیشتری برای احزاب سیاسی جهت رقابت در انتخابات وجود دارد.

۳-۱۲. تقویت همسویی بین دولت و پارلمان

یکی از ملزومات تسهیل و تسریع اداره امور جاری کشور، تقویت هماهنگی بین قوا با تفکیک دقیق وظایف هر کدام از آنهاست. تقویت تعامل بین مجلس و دولت، بازتاب خود را به‌صورت مستقیم بر جامعه خواهد گذاشت. افزایش تنش بین دولت و مجلس نیز به‌صورت مستقیم می‌تواند هزینه‌های هر دو را افزایش دهد.

در نظام‌های پارلمانی، جناح اکثریت متولی تشکیل پارلمان می‌شود. از طرفی به دلیل همسویی فکری - رویه‌ای قوای مقننه و مجریه، سایش سیاسی قانونگذاران و دولتمردان در قیاس با نظام‌های ریاستی کمتر است. در نظام‌های پارلمانی رقابت به‌جای اینکه بین قوای مقننه و مجریه باشد بیشتر به سمت سایش‌های سیاسی درون پارلمانی و رقابت بین احزاب اکثریت و اقلیت بروز پیدا می‌کند. از طرفی به دلیل همسویی حزبی پارلمان و کابینه، فضای هموارتری نیز برای انعقاد تفاهمنامه‌های راهبردی بین دولت و دستگاه‌های اجرایی فراهم است.

۳-۱۳. کاهش آمار غیبت نمایندگان در جلسات کمیسیون‌ها و صحن پارلمان

در نظام‌های پارلمانی جدا از نظارت‌های اداری، حزب نیز نقش مهمی را در ساماندهی حضور و غیاب‌ها ایفا می‌کند و نمایندگانی که غیبت‌های مکرر داشته باشند از طریق حزب نیز مورد بازخواست قرار می‌گیرند. این امر به‌صورت غیرمستقیم، نظم جلسات کمیسیون‌ها و صحن پارلمان را نیز ارتقا می‌دهد.

۱۴-۳. آشنایی دولتمردان با کاستی‌های نظام قانونگذاری

در نظام‌های پارلمانی، وزرای کابینه در اغلب مواقع از میان کسانی انتخاب می‌شوند که به دلیل سابقه نمایندگی، دارای تجارب انباشته شده در حوزه‌های مرتبط با تقنین و نظارت‌اند. این امر باعث شده است در سیاست‌های کلان اجرایی، ملاحظات قانونگذاران نیز لحاظ شود.

۱۵-۳. پویایی نظام سیاسی

در نظام‌های پارلمانی، هرگونه شکست یا ناکارآمدی کابینه می‌تواند موقعیت سیاسی حزب یا ائتلاف اکثریت پارلمان در انتخابات آینده را با مخاطره مواجه کند. به همین دلیل اعضای کابینه ناچارند بیشترین تلاش برای ارتقای کارایی سیاست‌های اجرایی را مورد توجه قرار دهند تا از طرف حزب اکثریت تحت فشار قرار نگیرند. این امر به صورت غیرمستقیم پویایی، پاسخگویی، چابکی و شفافیت دولت در نظام‌های پارلمانی را تقویت می‌کند.^۱

۱۶-۳. کاهش اختلافات و هماهنگی بیشتر قوا با یکدیگر

حکومت پارلمانی یا کابینه‌ای مبتنی بر ائتلاف و همکاری قوای مجریه و مقننه است و لذا تا حدود زیادی می‌تواند مانع از بروز اختلافات جدی بین دولتمردان و قانونگذاران شود. شکل پارلمانی حکومت در یک محیط متجانس بیشتر توان شکوفایی دارد.

۱۷-۳. امکان تحقق بیشتر شایسته‌سالاری

نمایندگان مجلس که باید از افراد متخصص و متعهد و باصلاحیت کافی علمی تشکیل شده باشند می‌توانند با توانایی بیشتر و شناخت بهتری به انتخاب شخص اول اجرایی اقدام کنند.

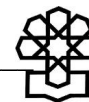
۱۸-۳. شناسایی استعدادها

گسترده‌گی احزاب و تلاش آنها برای آموزش سیاسی مردم و جذب نیرو، سبب شناسایی استعدادها و تربیت آنها می‌شود. به این ترتیب نیروهای متخصص برای دریافت پست‌های اجرایی افزایش می‌یابند.

۱۹-۳. جلوگیری از خودکامگی قوه مجریه در برابر دیگر قوا

وجود حزب اقلیت (حزب مخالف) به شرط آنکه سالم و کارآمد باشد، حزب حاکم را در مسیر صحیح

1. Benjamin Reilly, *Government Structure and Electoral Systems*, 2nd ed. Glasgow: James Maclehoose and Sons, 1914. *Online Library of Liberty*. Liberty Fund, Inc. Web. March 2003.

نگه می‌دارد و مانعی بر سر راه خودکامگی قوه مجریه است. برای مثال اهمیت نقش مشاوره و سازنده حزب اقلیت در پارلمان انگلیس به حدی است که از آن با عنوان «کابینه در سایه»^۱ نام می‌برند. در «نظام وست مینستر»^۲ حزب مخالف با انتخاب سخنگوی حزب اقلیت، نظر حزب متبوع خود پیرامون موضوعات مطروحه در پارلمان را اعلام می‌کند.^۳

۲۰-۳. بررسی تخصصی تر ابعاد مختلف یک موضوع

در نظام‌های پارلمانی به دلیل وجود مجلس علیا (مجلس سنا)، موضوعات در یک مجمع تخصصی‌تری بررسی می‌شود که به صورت مستقیم، کیفیت قوانین را نیز ارتقا می‌دهد.

گفتار چهارم – معایب نظام پارلمانی

مهمترین معایب نظام‌های پارلمانی عبارتند از:

۱-۴. تبدیل حکومت پارلمانی به حکومت حزبی

عملکرد حکومت پارلمانی به ماهیت نظام حزبی و فرهنگ سیاسی بستگی دارد. برای نمونه، حکومت پارلمانی ممکن است تبدیل به نوعی حکومت حزبی شود. چنین چیزی هنگامی رخ می‌دهد که حکومت از یک حزب واحد تشکیل شود که از لحاظ شکلی و سازمانی منسجم بوده و بر مبنای مأموریت مستقیم از سوی رأی‌دهندگان و نه بر مبنای اقتدار پارلمانی عمل کند. این امر باعث می‌شود نظرات حزب اقلیت در مدیریت اجرایی کشور مغفول واقع شوند.

۲-۴. احتمال سلطه قوه مجریه

غالباً حکومت پارلمانی با معضل سلطه قوه مجریه، ملازمه دارد. در این راستا «لرد هایل شام»^۴ نظام بریتانیا را به عنوان «دیکتاتوری انتخابی» توصیف کرد. در صورتی که حکومت‌ها از اکثریت برخوردار باشند و بتوانند انضباط حزبی خود را نیز حفظ کنند، پارلمان ممکن است به «دکان چانه‌زنی» تنزل یافته و اعضای آن صرفاً به «مهره‌های اعمال نفوذ» مبدل شوند.

1. Shadow Cabinet
2. Westminster System
3. <http://www.parliament.uk/site-information/glossary/shadow-cabinet/>
4. Lord Hailam

۳-۴. بی‌ثباتی سیاسی در نظام‌های پارلمانی چندحزبی

قوام و ثبات دولت‌ها در نظام پارلمانی در قیاس با نظام ریاستی پایین‌تر است. برعکس در نظام‌های ریاستی، دولت‌ها تا یک مدت زمان مشخص که در قانون اساسی تعیین شده در قدرت باقی می‌مانند. پایین بودن قوام سیاسی در نظام‌های پارلمانی چندحزبی پایین‌تر است. برای مثال ایتالیا از ۱۹۴۵ تا ۱۹۹۶ شاهد بیش از ۵۲ حکومت بود.^۱

۴-۴. فقدان توازن بین قوای مقننه و مجریه

در نظام‌های پارلمانی، دولت خود را وامدار جناح یا حزب اکثریت پارلمان می‌داند و این آسیب محتمل است که قوه مجریه به عنصر سیاسی زیر نظر پارلمان تبدیل شود و برخی نمایندگان با اعمال فشار بر دولت، مقاصد حزبی را تأمین نمایند. برعکس در نظام‌های ریاستی، رئیس‌جمهور خود را منتخب ملت می‌داند و بخشی از رسالت خود را صیانت از حقوق شهروندان تعریف می‌کند. به همین دلیل در برخی مواقع در نظام‌های ریاستی بین دولت و پارلمان در خصوص سطح وظایف یکدیگر تفسیرهای متفاوتی ارائه می‌شود.

۵-۴. افزایش بن‌بست سیاسی در نظام‌های پارلمانی چندحزبی

نظام‌های پارلمانی می‌تواند به‌صورت تک‌حزبی، دوحزبی یا چندحزبی باشد. یکی از آسیب‌های نظام پارلمانی چندحزبی، افزایش انسداد سیاسی در تصمیم‌گیری‌های راهبردی است. زیرا به‌دلیل وجود احزاب مختلف در ترکیب دولت، اختلاف مواضع در برخی تصمیم‌گیری‌های مهم کشوری، افزایش می‌یابد به‌طوری که دامنه آن در برخی مواقع به‌حدی است که باعث انسداد سیاسی و برگزاری انتخابات زودرس می‌شود. این امر چابکی دولت در نظام‌های پارلمانی چندحزبی را به‌طور محسوسی کاهش می‌دهد.

۶-۴. فقدان پاسخگویی و انضباط در برابر رأی‌دهندگان

منتقدان نظام پارلمانی بر این باورند که این نظام‌ها در قیاس با نظام‌های ریاستی، ذاتاً از مسئولیت و پاسخگویی کمتری برخوردارند. زیرا مسئولیت در قبال تصمیمات متخذه توسط یک کابینه جمعی در قیاس با مسئولیت در قبال تصمیمات متخذه انفرادی کمتر است. این موضوع مخصوصاً زمانی که ائتلاف‌های متعددی قوه مجریه را تشکیل می‌دهند، بسیار مسئله‌ساز است. زیرا تشخیص این امر که چه کسی مسئول سیاست‌های غلط بوده است، در این فرض، برای رأی‌دهندگان بسیار دشوار است.

1. <http://www.electoral-reform.org.uk/blog/the-italian-impasse>

۴-۷. نادیده گرفته شدن استعداد های حزب مخالف

حاکمیت حزب اکثریت در نظام های پارلمانی، سبب می شود تا اشخاص با استعداد حزب مخالف نادیده گرفته شوند و در پی آن به خودکامگی و انحصارگرایی حزب پیروز در مجلس و قوه مجریه بینجامد. در واقع نظام حزبی همانگونه که ممکن است سبب جلوگیری از خودکامگی شود می تواند موجبات خودکامگی را نیز فراهم کند.

۴-۸. فقدان استمرار در سیاست گذاری ها

به دلیل تغییر مستمر و سریع دولت ها در نظام های پارلمانی، استمرار سیاست ها در حوزه های اجرایی می تواند با چالش مواجه شود.

۴-۹. فقدان سرعت عمل در مواقع بحران

رئیس جمهور به دلیل رابطه تنگاتنگ با دستگاه های اجرایی و سرعت عمل در تصمیم گیری ها، نقش مهمی را در هماهنگ سازی نهادهای اجرایی برای پیشگیری از ایجاد و گسترش بحران های غیرمترقبه دارد. در حالی که رقابت احزاب در نظام های پارلمانی می تواند ابتکار عمل کابینه در مهار بحران را کم رنگ نماید. از طرفی به دلیل اینکه رئیس قوه مجریه از طرف پارلمان انتخاب می شود، این آسیب محتمل است که رئیس جمهور خود را وامدار احزاب و گروه های سیاسی اکثریت مجلس بداند که این امر می تواند ملاحظات دولتمردان در حوزه اجرا را افزایش دهد.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

مهمترین نتایج حاصل از بررسی مزایا و معایب نظام پارلمانی عبارتند از:

۱. یکی از ارکان پیدایش و توسعه نظام پارلمانی، وجود احزاب سیاسی منسجم، ریشه‌دار و دائمی در کشور است. در نظام‌هایی که بستر لازم برای ایجاد و شکوفایی احزاب فراهم نشده باشد، حرکت به سمت نظام پارلمانی مانند رفتن به میدان جنگ بدون سلاح است.
 ۲. نظام جمهوری اسلامی ایران یک نظام منحصر به فرد است که با هر یک از نظام‌های ریاستی، شبه‌ریاستی و پارلمانی دارای تفاوت‌ها و شباهت‌های جداگانه است.
 ۳. طرح موضوع امکان بررسی نظام پارلمانی از سوی مقام معظم رهبری دلایل مختلفی دارد. یک دلیل مهم آن تصاعد اختلافات بین مجلس و رئیس‌جمهوری به‌ویژه در دوره فعالیت مجلس نهم و دولت دهم است. ریشه بروز این اختلافات را می‌توان در سازوکارهای پیش‌بینی شده در قانون اساسی جستجو کرد. در نظام‌های ریاستی معمول دنیا مانند آمریکا اگرچه رئیس‌جمهور دارای اختیارات زیادی است، ولی در نهایت نوعی تفکیک وظایف میان کاخ سفید و کنگره وجود دارد. اما در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران برخلاف نظام ریاستی، مجلس شورای اسلامی نیز دارای اختیارات نظارتی است در حالی که دولت اساساً برآمده از مجلس نیست و به همین دلیل ممکن است عملاً در برابر قوانینی که موافق خواست و نظرش نباشد، مقاومت نموده یا از اجرای آن سرباز زند.
- با نگاهی به سخنان رهبر معظم انقلاب به‌خوبی مشاهده می‌شود که ایشان این طرح را در شرایط فعلی رد می‌کنند؛ چرا که ساختار سیاسی نظام جمهوری اسلامی را، ساختار درستی برمی‌شمارند، اما با همه این اوصاف راه را بر آینده نمی‌بندند و بیان می‌دارند که اگر در آینده احساس شود این ساختار نیاز به اصلاح و ترمیم دارد، می‌توان اقداماتی برای اصلاح آن انجام داد و در این راستا کارشناسان را به بررسی علمی ساختارهای مختلف سیاسی امر می‌کنند.
- این سخنان به این معناست که تغییر و نوسازی ساختارها در جهت پیشرفت و اصلاح امور امری معقول است و ساختاری پویا و کارآمد خواهد بود که بتواند در مواقع لزوم با ترمیم و نوسازی ساختار و فرآیندها، کارآیی و خلاقیت را در میان اجزای خود به‌وجود آورد.

1. Benjamin Reilly, Government Structure and Electoral Systems, 2nd ed. Glasgow: James Maclehose and Sons, 1914. Online Library of Liberty. Liberty Fund, Inc. Web. March 2003.
2. Erik Kasymkulov, Development of Parliamentarism in England, American University of Central Asia, European Studies, April, 2011, p38.
3. Wilkinson, B. The Constitutional History of England 1216-1399: Volume I - Politics and the Constitution. London: Longsmans, Green and Company, 1948. Digital Library@University of Dehli. DSpace Software. Web. March 2011.
۴. موريس دوورژه، رژیم‌های سیاسی، پیشین.
5. Guizot, Francois. The History of the Origins of Representative Government in Europe. Trans. Andrew R. Scoble. Indianapolis: Liberty Fund, 2002. Online Library of Liberty. Liberty Fund, Inc. Web. January 2011. 240-241.
6. Magnum Concilium
7. The conditions for the bourgeois revolution in Britain: the class struggle within decaying feudal society, <http://en.internationalism.org/wr/2009/323/eng-rev1>
8. What are the main Characteristic s of Parliamentary System , <http://www.studylecturenates.com/social-sciences/law/440-what-are-the-main-characteristics-of-parliamentary-system>
۹. قاضی شریعت‌پناهی، ابوالفضل. حقوق اساسی و نهادهای سیاسی. چاپ چهارم. تهران: دانشگاه. <http://www.taamolnews.ir/fa/news/5650>
10. Mackie, J. D. The Earlier Tudors 1485–1558. Oxford: at the Clarendon Press, 1952. p.201
11. Matthew Sørberg Shugart, Semi-Presidential Systems: Dual Executive and Mixed Authority Patterns, <https://web.archive.org/web/20080819200307/http://dss.ucsd.edu/~mshugart/semi-presidentialism.pdf>
12. Semi-presidential system - the concept and characteristics, <http://tipings.com/en/pages/115510>
13. Two-Party & Multi-Party Systems: Similarities & Differences, <http://study.com/academy/lesson/two-party-multi-party-systems-similarities-differences.html>
14. <http://www.leader.ir/langs/fa/index.php?p=bayanat&id=10727>
15. <http://www.parliament.uk/site-information/glossary/shadow-cabinet/>

شماره مسلسل: ۱۵۱۲۸

مرکز پژوهش‌ها
مجلس شورای اسلامی

شناسنامه گزارش

عنوان گزارش: پیشینه، مزایا و معایب نظام پارلمانی

نام دفتر: مطالعات سیاسی (گروه مطالعات پارلمانی)

تهیه و تدوین کنندگان: مهدی نژادخلیلی، سیدحسین حسینی

ناظر علمی: مصطفی دلاورپور اقدم

متقاضی: اکبر رنجبرزاده (عضو محترم هیئت رئیسه مجلس شورای اسلامی)

ویراستار تخصصی: —

ویراستار ادبی: —

واژه‌های کلیدی:

۱. نظام پارلمانی

۲. احزاب

۳. نظام شبه‌ریاستی

۴. مجلس شورای اسلامی

تاریخ انتشار: ۱۳۹۵/۸/۲۳